

Ustavne meje agrarne reforme.

Univ. prof. dr. Rado Kušej.

1. Predvideni primeri razlastitve.

Namen te studije je, pravnokritično dognati, ali so tudi cerkveni imovinski kompleksi predmet agrarne reforme. Zadeva je zelo aktualna, ker se nahaja zakon o agrarnih odnosih v Dalmaciji že v parlamentarnem pretresu in ker je vrh tega že dogotovljen in med poslance razdeljen zakonski osnutek »o likvidaciji velikih poseda«. Ni moj namen, se podrobno baviti s temi zakonskimi predlogi, hočem se marveč dotakniti njih določb samo toliko, kolikor bo to v korist pravih rešitvi zgoraj označenega načelnega vprašanja.

V zakonskem osnutku o razlastitvi veleposestev so izrecno izvzeti »šumski kompleksi«, katerih ekspropriacija bo urejena s posebnim zakonom o šumah. V širšem pomenu spada tudi usoda cerkvenih šum pod pojem agrarne reforme in bo treba, dasi zakonskega osnutka o ekspropriaciji gozdnih kompleksov še ni, tudi glede njih zavzeti na osnovi čl. 41 ustave načelno pravno stališče.

Neposreden povod za ta spis mi je dala opasnost, v kateri se nahaja vsled agrarne reforme in grozeče razlastitve šumskih kompleksov ljubljanska škofija, ki nam predstavlja brez dvoma historično najmenitnejšo ustanovo v Sloveniji, ki je tudi za naš kulturni razvoj največjega pomena. Ako se ne posreči, te nevarnosti odvrniti, groze našemu ljudstvu zopet nepregledna nova bremena, na katera hočem pozneje opozoriti.

Glede agrarne reforme so bila mnenja od vsega početka dokaj različna, toda njena gospodarska upravičenost ostane tukaj izven pretresa. Da je povzročil vsaj način njenega izvajanja narodnemu gospodarstvu v mnogih krajih očitno škodo, je nepobitna resnica. V Prekmurju je spravil številne naše državljane madjarske narodnosti naravnost v obup in jih silil v izseljevanje, dočim je dokaj agrarnih interesentov do-

deljeno zemljo najboljše kakovosti pustilo kratkomalo neobdelano.

Imel sem že v letih 1921 in 1923 priliko, da sem opozoril ministrstvo za vere, ki je zbiralo mnenja o tem, kako izboljšati gmotni položaj duhovništva, na potrebo, da se v to svrhu v prvi vrsti pritegne cekvena imovina, ki se naj od agrarne reforme izvzame, ker ta načelu cerkvene samouprave naravnost nasprotuje. Reforma bo razlastila sedanja obsežna cerkvena posestva brez vsake koristi za cerkev. To pa, kar bo cerkev vsled reforme izgubila, bo po pravici zahtevala, da ji država vrne v obliki državnih subvencij. Naglasil sem, da se je skušnja izza časov cesarja Jožefa II. potrdila tudi po svetovni vojni, ker so se zakupniki cerkvenih zemljišč kakor pred 150 leti tudi danes izkazali kot slabi gospodarji, ki so vsled neplačevanja zakupnine spravili cerkev v stisko in državo v položaj, da mora kriti ogromne primanjkljaje v cerkvenem proračunu.

Zato sem nasvetoval, naj se mesto agrarne reforme naloži na cerkveno imovino poseben verskozakladni davek, kakor ga prečanske pokrajine že poznajo. Gospodarstvo na cerkvenih posestvih pa naj se primerno nadzira. Ako pa bi se agrarna reforma ne dala preprečiti, potem naj se določi odškodnina v zlati valuti, ker se tudi zemeljski produkti plačujejo po vsakokratni zlati relaciji.

Takratni moj referat počiva v ministrski registraturi. V agrarno reformo so se v praksi pritegnila tudi cerkvena posestva in to doslej brez vsakega odločnega odpora vodilnih cerkvenih krogov.

Šele lansko leto je izšla v Beogradu o tem predmetu brošura dr. Č e d e M a r j a n o v i č a z naslovom: Agrarni udar i zadužbinska, crkvena i manastirska imanja. Pisec se v prvi vrsti zavzema za samostanska posestva in sodi, da je država storila samostanom in cerkvi krivico, ker je ta posestva stavila v isto vrsto s privatnimi veleposestvi in jim ponekod vzela celo več, kakor svetnim lastnikom. On ugovarja agrarni reformi z ekonomskega, pravnega in moralnega stališča; samostani so ustanove in volja ustanoviteljev se mora spoštovati in se sme ustanovna imovina samo v določeno svrhu uporabljati. Te ustanove so služile in so namenjene višjim kul-

turnim ciljem in bi že na osnovi srbijanskega zakona o ustanovah z dne 14. januarja 1912 morale biti od agrarne reforme izvzete.

S stališča narodnega gospodarstva so velika posestva za državo koristnejša kakor mala, ker je na njih obratovanje racionalnejše, intenzivnejše in cenejše.

Končno tudi cerkveni interesi zahtevajo, da ostanejo samostanska posestva neokrnjena, ker je od ustave dalje cerkev (pravoslavna) nehala biti državna in lahko vsak čas izgubi državno podporo. Zato mora cerkev imeti za svoje vzdržavanje svoj fond, a za ta fond so edino prikladna posestva, nikakor pa denar ali zgradbe. Kajti v primeru vojne opasnosti utegne izgubiti denar skoraj vso vrednost, zgradbe pa zapasti omejitvam glede najemnine. Ostane torej kot edina sigurna naložba zemlja. Država bi morala svoje dolžnosti napram cerkvi upoštevati, ker služijo cerkve očuvanju religije in morale v društvu. Morala pa je pogoj za društveni obstanek in napredek.

Ta spis sem tukaj omenil samo zaradi tega, da vidimo, da so tudi pravoslavni krogi o usodnosti agrarne reforme za cerkvene interese razmišljali. Kakor hočem pozneje dokazati, se je pisec jedra vprašanja pač dotaknil, ni ga pa znal juristično izluščiti in na podlagi samega besedila ustave izvesti do zadovoljivega zaključka. Toda Marjanović je imel vsaj pravilen čut za problem in se je zastavil za upravičeno stvar, dočim njegov recenzent T r o i c k i, sam pravoslaven svečenik in sedaj profesor cerkvenega prava v Subotici, najde pač priliko za polemiko in grajo piščevih argumentov, a pusti vprašanje o »zadužbinah«, ki so v čl. 38 ustave izrecno omenjene, popolnoma na stran (prim. Arhiv 1928/II, br. 3, str. 236 ss).

Če hočemo določiti meje za razlastitve, ki so v ustavi predvidene, moramo dognati najprej pravi smisel členov 38, 41 in 43, deloma tudi člena 37, toda le toliko, da ugotovimo, katera posestva in zakaj so od ekspropriacije izvzeta. Ločiti moramo nastopne primere:

1. Člen 37: V teoriji in praksi je nesporno, da razlastitev v smislu drugega odstavka tega člena ne dopušča nobenih izjem. Tu gre za ekspropriacijo v interesu javne uprave, kakor

pri gradnji železnic in cest, pri regulaciji mest itd. Tu je obseg razlastitve določen po njeni svrhi, zato pridejo morebitni posebni interesi lastnikov samo pri odmeri odškodnine v poštev, ki mora biti »pravična« za vsakega razlaščenca. Tudi imovina ustanov in samoupravnih teles je v teh primerih enako prizadeta kakor privatna posest. Razlastitev v interesu javne uprave je urejena z zakonom, ki se primenja za vse enako.

2. Člen 42 se tiče primerov, kjer gre za razlastitev brez odškodnine. Gre predvsem za ukinitev fevdnih razmerij v Bosni in Hercegovini ter v Južni Srbiji, ki ne spada v okvir te razprave. Pač pa prihaja za nas v poštev odstavek drugi tega člena, ki »potrjuje kmete kakor vobče poljedelce, ki obdelujejo zemljo v odnošaju, podobnem kmetstvu, za svobodne lastnike zemljišč, ki jih imajo v posesti, ne plačujejo za to nobene odškodnine«. Ti poljedelci se morajo vpisati kot lastniki v zemljiško knjigo.

V kmetstvu podobnem odnošaju se nahajajo koloni v Dalmaciji, ki postanejo svobodni lastniki zemljišč, ki jih obdelujejo. Tudi tukaj gre za kategoričen imperativ, ki ne dopušča nobene izjeme. Tudi koloni na zemlji, ki je last občekoristne ustanove ali samoupravnega telesa, postanejo svobodni lastniki od njih obdelane zemlje, ne da bi plačali za to zemljo kakšno odškodnino, kar pa ne izključuje, da plača razlaščenec odškodnino država (Prim. Jovanović Slob., Ustavno pravo, 454).

3. Ekspropriacija kapitalističnih veleposestev v socialne svrhe je načelno urejena v čl. 43 in, kolikor se tiče šum, v čl. 41 ustave.

a) Ne gre pri agrarni reformi v ožjem smislu za to, da bi se veleposestva kot taka zatrla, le njihov obseg naj se v korist agrarnim interesentom omeji. Tudi v tem primeru razlastitve se daje lastniku odškodnina, toda to odškodnino določa zakonodajec, ki glede višine ni vezan, zato bi mogla ta odškodnina biti tudi manjša od »pravične odškodnine« v smislu člena 37 odst. 2.

Ta kapitalističnim veleposestnikom odvzeta zemlja se razdeljuje na interesente. To so ali oni, ki so to zemljo že doslej

obdelavali, ali pa so to naseljenci. Tako pri naseljevanju kakor tudi pri razdelitvi zemlje imajo prvenstvo potrebni vojniki, ki so se borili za osvoboditev Srbov, Hrvatov in Slovencev, ter njih rodbine (Prim. Jovanović S., l. c., 455).

Zakon, s katerim naj se veleposestva razlaste in porazdele med one, ki zemljo obdelujejo, je v osnutku izgotovljen. Po čl. 3. najnovejšega predelanega osnutka se predpisi tega zakona nanašajo tudi na državna, oblastna, cerkvena ter na veleposestva upravnih in imovnih občin ter zemljiških edinic. Veleposestev prosvetnih in dobrodelnih institucij najnovejši osnutek v nasprotju s čl. 15 al. 3. prejšnjega ne omenja več. Tu nastaje vprašanje, ali je ta določba v skladu s členom 38 ustave, odstavek drugi, kar bo ena glavnih točk naših razmotrivanj v tej razpravi. Ustavna zaščita občekoristnih ustanov izgubi svojo vrednost skoraj popolnoma, ako postane ravnokar omenjena določba zakon. Odškodnina za razlaščno zemljo je namreč določena tako nizko, da bi se z njenimi dohodki svrha ustanove ne mogla več dosežati. Ako dokažemo, da je cerkvena imovina ustanovna imovina, ki služi občekoristnim namenom, potem je ustavno nedopustno, da se cerkvena posestva razlaščajo na korist agrarnim interesentom, torej v prid privatnih oseb. Spremeniti bi se smela s posebnim zakonom samo namen in predmet ustanove po spremenjenih razmerah. O spremembi namena pri usvojenih verah ne more biti govora, sprememba predmeta pa predpostavlja, da ostane namen tudi po spremembi zasiguran in dosegljiv, da je torej vrednost ostala bistveno enaka.

Tako dobimo na osnovi same ustave močan argument za zahtevo, da naj se cerkvena posestva kot ustanove s stalno občekoristno svrho od agrarne reforme v ožjem pomenu izločijo.

b) Isti razlog velja tudi glede cerkvenih šum. Odločilno je besedilo čl. 41 ustave, da se privati veliki gozdni kompleksi po zakonu razlaščajo ter prehajajo v lastnino države ali samoupravnih teles, ter da zakon določi, koliko smejo biti veliki gozdni kompleksi lastnina drugih javnopravnih teles, ki so že ustanovljena ali ki bodo ustanovljena. Govoreč o tem členu je mislil že Slobodan Jovanović (l. c. 456) na cerkve

in samostane in vprašuje, ali se jim bodo njihovi gozdovi pustili? Njegov odgovor je: »Sve zavisi od zakona. Crkve i manastiri dali bi se uvrstiti medju javna tela a u koliko šume mogu biti svojina javnih tela, to, prema propisima čl. 41, ima da odredi zakon.«

Žal, da Jovanović o ustavni zaščiti občekoristnih ustanov sploh ne govori, ker omenja pri čl. 38 samo fideikomise. Preveč previdno se izraža tudi o svojstvu cerkva in samostanov kot javnopravnih teles, glede katerega se sploh ne more upravičeno dvomiti. Vprašanje je samo, ali niso to samoupravna telesa, katerih gozdni kompleksi ne bi spadali pod pojem »privatnih« v smislu čl. 41 in bi bili vsled tega od ekspropriacije sploh izvzeti. Tudi to vprašanje moramo na osnovi obstoječe zakonodaje in pravne literature pojasniti.

2. Cerkevni imovinski kompleksi kot ustanove.

1. Ali je treba posebnega dokaza za to, da je cerkvena imovina ustanovna imovina?

»Ustanova je pravna oseba institutnega značaja, ki ima nalogo, da služi neki jej od zunaj postavljeni občekoristni svrhi z imovino, ki ji je posebno za to odkazana.« (Herrmann von Herrnritt, Das oesterreichische Stiftungsrecht, Wien, 1896, st. 8).

Cerkvene pravne osebe so n. pr. cerkvene pokrajine, škofije, župnije, podružne in romarske cerkve, kapitlji, beneficiji, redovi, kongregacije in pobožne družbe s svojimi samostani, zavodi in višjimi zvezami itd. Kolikor je za vzdrževanje teh cerkvenih institucij določena posebna imovina, gre za ustanovno imovino.

Ako se ustanovi nova škofija ali župnija, treba v prvi vrsti skrbeti za dotacijo škofa ali župnika. Posebna v to svrho nakazana imovina postane kot beneficij cerkvena ustanova. Da nastopi tudi na zunaj in za vse čase pravnoveljavna vezanost te imovine v določeni namen, je potrebnaodobritev ustanove po državnem oblastvu.

¹ Prim. Haring, K. R³, 686, Hermann von Herrnritt, l. c., 57 ss, ter v Oesterr. Statswörterb.², IV., 484 ss.

Tudi danes še pogosto nastajajo nove cerkvene ustanove na ta način, da se naselijo nove cerkvene pravne osebe, n. pr. redovi, kongregacije in pobožne družbe v mejah naše države in nakupijo tukaj posestva za svoje ali svojih zavodov vzdrževanje. S tem, da državno oblastvo tako naselitev dovoli, dobi z novo naselbino zvezana imovina značaj ustanove. Podvržena je odslej omejitvam odsvajanja kakor cerkvena imovina sploh, država izvaja kontrolo nad njeno upravo.

Kar je župni beneficij, ali kakor ga tudi zovemo, nadarbina za župnika, je mensa episcopalis za škofa.

2. Ustanovitev ljubljanske škofije se je izvršila na najslavesnejši način po cesarju Frideriku III. leta 1461 v Gradcu. Papež Pij II. je leto pozneje ustanovo potrdil. S tem je dobila nepremakljiv pravni temelj za vse večne čase. Važnosti svojega velikega dejanja se je ustanovitelj prav dobro zavedal. To priča veliko število in visoko dostojanstvo na ustanovni listini poleg ustanovitelja podpisanih svedokov, ki se takole vrste: 2 kardinala, 5 škofov, 5 vojvod in mejnih grofov, 5 opatov, 8 proštov, 9 grofov in 40 raznih drugih dostojanstvenikov in plemičev.²

Ljubljanska škofija je prejela ob svoji ustanovitvi trdno gmotno podlago, doto, ki si jo je ohranila neokrnjeno skozi več kot štiri stoletja. Izročeni ji je bil v dotacijo benediktinski samostan v Gornjem gradu, dalje graščina Goričane in tako zvana pfalca v Ljubljani, skupaj tri gosposčine, katere so se pozneje po darežljivosti škofov Konrada Glusiča in Tomaža Hrena pomnožile še za graščini Rudnik in Marijin grad (Altenburg). Teh pet gosposčin je imelo skupno površino okrog 12.000 ha, namreč nad 7000 ha gozda, okrog 1000 ha druge rodovitne zemlje in čez 3000 ha nerodovitnega sveta.

Kanonične zanimivosti pri dotaciji ljubljanske škofije — vtelesitev Gornjegrajskega samostana ljubljanski škofijski menzi po samostanskemu odvetniku cesarju Frideriku III., ki je odvetništvo podedoval od izumrlih celjskih grofov — naj bodo le mimogrede omenjene. Saj je dobil cesarjevi pravni čin

² Glej besedilo ustanovne listine v Zgodovinskem Zborniku, Ljubljana 1888, stolpec 3—7 in 18—26 in istotam papeževo potrdilo st. 113—118.

tudi sankcijo po papežu, tako da je nova ustanova bila izvršena in potrjena po obeh kompetentnih oblastvih. Samostan naj bi bil po prvotnih intencijah obstojal še naprej, samo njegovi dohodki naj bi po odbitku vzdrževalnine za redovnike tekli v škofijsko menzo. Šele pozneje je bil samostan zatrt. S tem je postala samostanska imovina prosta in je odslej prešla v neomejeno last ljubljanske škofijske menze. Ta prehod nam predstavlja tipičen primer spremembe obstoječe ustanove po njenem namenu.

Na sebi dosti pomembna dotacija ljubljanske škofije pa ni bila brez bremen. Kot naslednica benediktinskega samostana je morala škofija prevzeti skrb za 27 bivšemu samostanu vtelesenih župnij, katerim je postal ljubljanski škof patron z vsemi obveznostmi tega položaja. Nadaljnjim 5 župnijam pa je bil in je še danes patron iz drugega naslova. Patronatna bremena so bila vedno občutna, odkar so dobila pod Jožefom II. javnopraven značaj, tako da se jih patroni tudi z resignacijo na svoje pravice niso mogli otresti.³) V konkurenčnih zakonih za bivše avstrijske kronovine je bila obveznost patronov, prispevati h kritju stroškov pri zgradbi in popravilih cerkvenih in nadarbinskih poslopij sicer fiksirana na eno tretjino (za bivšo Kranjsko eno petino), toda tudi v tej izmeri ostane patronatna tangenta še zelo občutna. Tako je n. pr. 1927 bil ljubljanskemu škofu kot patronu samo pri eni župniji (Sv. Pavel pri Preboldu) predpisan doprinos na gradbenih stroških v znesku 94.000 Din. Iz tega dejstva se utegne sklepati, s kako občutnimi bremeni mora računati ljubljanski škof kot patron pri 32 župnijah. Vsa ta bremena bi padla na župljane, ako se po agrarni reformi ekspropriirajo posestva ljubljanske škofije.⁴) Ta velika obremenjenost v korist župljanom

³ Glej mojo razpravo: Verski zaklad in patronatna bremena, Ljubljanski škofijski list 1928, št. 7 in 8. Tudi v posebnem odtisku.

⁴ Dovolj škode je napravilo slovenskim katoliškim župljanom že ministrstvo za vere s tem, da je spričo visoko naraslih neplačanih patronatnih gradbenih doprinosov verskega zaklada kot nadzorno oblastvo uradoma razveljavilo veliko število konkurenčnih razprav in na njih osnovi izdanih pravomočnih, celo od upravnega sodišča potrjenih sklepov z motivacijo, da verski zaklad nikoli ni bil in tudi danes ni kanonični patron,

je hkrati zgovoren argument za to, da imamo v obstoječi dotaciji ljubljanske škofije v istini občekoristno ustanovo pred seboj, katere neokrnjeni obstoj je, ne samo v versko moralnem in kulturnem, ampak tudi v gospodarskem interesu katoliških državljanov.

S tem pa bremena, ki jih nosi škofijska menzalna imovina, še niso izčrpana. Njeni dohodki morajo nuditi škofu njegovemu dostojanstvu primerno življenje, dajati mu morajo gnotna sredstva za vzdržavanje uradnih prostorov in mnogobrojnih menzalnih zgradb, prav tako za vzdržavanje deškega semenišča z gimnazijo v Šent Vidu nad Ljubljano, da se vzgoji potrební duhovniški naraščaj (can. 1354 § 2 Cod. j. c.).

Za kritje vseh teh izdatkov so po svetovni vojni na razpolago samo dohodki iz nepremičnin. Prejšnja, k menzalni dotaciji spadajoča glavnicá v nominalni vrednosti preko enega milijona 100.000 K z letnimi dohodki okrog 50.000 zlatih K je po prevratu postala mrtva in ne nosi nobenih dohodkov.

To je vredno poudariti, ker iz tega sledi, da ne gre pri škofijskih posestvih za kapitalistično veleposest, ki je edina v smislu čl. 43 ustave za razlastitev v socialne svrhe namenjena.

Občna korist in kapitalistični vidiki se izključujejo. To, kar služi občni koristi, ne spada pod agrarno reformo. Zato so ustanove z obče koristnimi nameni ustavno priznane. Kaj pomeni ta izraz? Da se morajo ohraniti, da se ne smejo okrniti in brez spremenjenih razmer tudi ne z zakonom spremeniti. Razmere glede cerkvene imovine v Sloveniji niso v ničem spremenjene. Drugače je morda v Srbiji, kjer obstojajo po trditvi Troičkega (Arhiv 1928 II, str. 237) eparhije z večjim številom manastirov kakor monahov, tako da so mnogi

dasi verski zaklad teh prispevkov nikdar ni plačeval kot kanonični patron, ampak kot patronatni obremenjenec ex lege po obstoječi partikularni zakonodaji. Glej podrobneje mojo prej citirano razpravo. Zato je nujno potrebno, da pravočasno opozorimo na novo našemu narodu po agrarni reformi grozečo škodo. — Potrebne podatke o obsegu in kakovosti zemljišč ter o bremenih, ki so z menzalno imovino zvezana, mi je dal ljubljanski stolni kapitelj na razpolago.

manastiri popolnoma prazni. Navzlic temu ostanejo tudi ta manastirska posestva ustanovna imovina, ki je ustavno zaščiteni po čl. 38 drugi odstavek. To dejstvo je Marjanovič prezrl, kakor ga je prezrl tudi Slobodan Jovanović.

3. Marjanovič pač dokazuje, da gre pri »manastirskih i crkvenih imanjih« za »zadužbine«, torej za ustanove v korist duš in pobija s tem argumentom upravičenost njih ekspropriacije, ker bi se z njo odvzela ta posestva svoji od ustanovitelja določeni svrhi in ker bi se s takim postopanjem kvarno vplivalo na vernike, ki bi v bodoče gotovo nič več ne naklanjali cerkvi, ki deluje vendar tudi državi v korist. Ta argumentacija je v stvari upravičena, toda juristično pomanjkljiva in v zakonodaji treba predvsem operirati z uporabljanjem pravnih vidikov.

Cerkvena imovina v današnjem obsegu je bila cerkvenim organom podarjena pretežno še v dobi, ko je bila cerkev, bodisi katoliška, bodisi pravoslavna, priznana kot državna institucija. Takratna državna oblast je videla v cerkvi napravo, ki deluje v dobrobit državljanom. Vsi cerkveni organizmi so bili kot občekoristni priznani in njih dotacija se je po državi izdatno ščitila ravno zaradi tega, da se omogoči tem organizmom (samostanom, škofijam, župnijam itd.) po cerkvenih predpisih določeno delovanje. Kjer se je izkazalo, da ta ali drugi cerkveni zavod ni več sposoben, da bi vršil z uspehom pripadajoči mu delokrog, je bil pač zatrt, toda imovina je vsaj v mnogih državah ostala ohranjena cerkvenim namenom. Zadostuje opozoriti na nastanek verskega zaklada v bivši Avstriji pod Jožefom II. Juristično nam predstavlja Jožefovo postopanje spremenitev mnogih poedinih ustanov v novo enotno ustanovo zopet z občekoristno versko svrho na temelju posebno za to izdanih zakonitih predpisov.

4. Izza ustave imamo v naši državi sicer več državnih cerkva, toda v členu 12 je slovesno priznana ravnopravnost vseh usvojenih veroizpovedi. Že z dejstvom usvojitve jim je priznan občekoristen značaj. Večinoma nam predstavljajo te veroizpovedi tudi privilegirane, javnopravne korporacije. Država je s čl. 12 priznala, da smatra verozakone kot blagovest in verske družbe kot negovalke in čuvarice te blagovesti v

src'h državljanov. Ker je ta blagovest v moralnem in kulturnem oziru tudi državi v prid, je skrb za verozakonske potrebščine tudi naloga države, ker se z njo pospešuje blagor državljanov.

S tem, da so zamenjale prejšnjo državno cerkev ravnopravne usvojene cerkve, ni njihov občekoristen značaj na svoji snagi nič utrpel. Cerkve so tudi danes ustavno priznane občekoristne naprave, njih imovina je ustanovna imovina, ki mora toliko časa služiti določeni svrhi, dokler se to v smislu čl. 38 z zakonom ne spremeni. To velja tudi za one pravoslavne manastire, ki so ostali popolnoma brez redovnikov. Člena 38 ni mogoče razumeti drugače, kakor da mora ostati ustanova ustanova, samo njen namen ali predmet se smeta zakonito spremeniti. Tudi imovina manastirov brez redovnikov je ustavno iz agrarne reforme po čl. 41 in 43 izvzeta.

5. Popolnoma neumesten je argument g. Troickega (l. c.), da pride ob malem številu redovnikov prevelik obseg manastirske posesti na eno glavo, ker vendar niso lastniki posestev redovniki, ampak po danes tudi v pravoslavni cerkvi priznani institutni teoriji manastiri kot pravne osebe. Občnna koristnost se presoja po pravoslavni cerkvi, ne po poedinem samostanu. Stvar pristojnih episkopov je, da samostansko življenje požive in če to ni mogoče, da imovino v sporazumu z državno oblastjo namenijo za drugo slično svrhu. Nikakor pa ni upravičeno, da agrarna reforma seže po tej imovini, ki kot ustanovna imovina nikdar ne more biti kapitalistična veleposest. In edino ta spada, kakor se Slobodan Jovanović jako srečno izraža v svojem Ustavnem pravu (str. 455: Mere protivu kapitalističnog velikog poseda) pod čl. 43. Žal, da ugledni avtor o pomenu čl. 38 drugi odstavek popolnoma molči in se niti tam nanj ne spomni, kjer govori o bodoči usodi »manastirskih šuma«.

Naj tukaj še omenimo, da uživajo nekateri srbski manastiri kot »zadužbine« bivših srbskih vladarjev⁶⁾ v ustavi srbske

⁵ Lavre: Studenica, Žiča, Ravanica, Manasija, Gornjak, Ljubostinja, Kalenić in Rača. Tem manastirom postavlja predstojnike arhijerejski sabor.

pravoslavne cerkve posebne privilegije. Tudi je v srbski cerkvenopravni terminologiji za božji hram, samostan ali drug cerkveni zavod, ki ga ustanove iz svojih sredstev poedinci ali korporacije kot ktitorji (patroni), od nekdanj ustaljen izraz »zadužbina«. ⁶⁾ Iz tega izhaja jasno dovolj, da v tem pogledu v katoliški in pravoslavni cerkvi ni razlike in da se člen 38 tiče obeh enako.

6. Marjanovič povsem upravičeno graja, da naše ministrstvo agrarne reforme ni upoštevalo okolnosti, da ustanove niso isto, kakor privatna veleposestva in da je tehtalo veleposestnike in ustanove popolnoma enako. Ni naša stvar, da bi raziskavali, ali je istina, kar trdi avtor nadalje, da so ravno pravoslavni ministri in to ateisti in verni člani cerkve, na povsem enak način stali na čisto francoskem stališču ločitve cerkve od države in smatrali cerkev kot popolnoma privatnopravno osebnost enako kapitalističnim veleposestnikom, pač pa moramo naglasiti, da se je katoliški cerkvi, kolikor je bila njena imovina doslej od agrarnega udara izvzeta, s tem izkazala samo ustavno zajamčena pravica. Katoliški cerkvi ugodni odloki pa niso izhajali samo od katoliških ministrov, kakor trdi pisec, temveč tudi od pravoslavnih. Ali ne gre ta uspeh morda na račun stvarno in juristično bolj podprte intervencije katoliških krogov? Gotovo je tudi papeški nuncij, ako je (po Marjanoviču) z uspehom posredoval v korist katoliške cerkve, za to imel trdno podlago v sami ustavi.

7. Sedaj vsebuje zakonski osnutek o dokončni izvedbi agrarne reforme tudi za cerkvena posestva, ki doslej po agrarnem udaru niso bila prizadeta, novo nevarnost.

Po členu 1. točka 2 razlašča država zemljišča veleposestev, ki presegajo v ljubljanski, mariborski, primorsko-krajiški ter v enem delu zagrebške oblasti 75 ha obdelane zemlje. Razen tega se smatrajo po zadnjem odstavku tega člena za veleposestva vsa zemljišča, katerih skupna površina znaša nad 500 ha.

ne eparhijski episkopi. Prim. Čeda Mitrovič, Crkveno pravo², 1921, str. 80.

⁶ Mitrovič, l. c., 178.

To razumejo vsi prizadeti v zvezi s členom 17.⁷ tako, da namerava država tudi cerkvenim institucijam vzeti vse, kar posedujejo sedaj nad 75 ha obdelane zemlje in nad 425 ha gozda. In odškodnina, ki je za razlaščno zemljišče predvidena, se izračuna v krajih, kjer obstoji zemljiški kataster, po čl. 32 tako, da se čisti katasterski donos parcel pomnoži, ako so livade s 100, za ostale kulture pa s 160.

Ljubljanska škofijska menza, pri kateri znaša čisti katastrski prihod livad skupno 1211.95 Din, ostalih kultur pa 2706.67 Din, bi dobila, ako se bo pri razlastitvi gozdov enako vrednotilo, kakor pri obdelani zemlji, v celem okrog 500.000 dinarjev odškodnine, toda ne v gotovini marveč v 4% državnih obveznicah (čl. 39) in še od te vsote bi se odbilo, ker gre za razlastitev obdelane in druge zemlje nad 5000 ha, za stroške postopanja itd. 12—16% (čl. 38), tako da bi znašale obresti odškodnine komaj okroglo 18.000 Din letno ali 1500 Din mesečno.

Da bi bila ob taki rešitvi ljubljanska škofija kot ustanova pokopana, za to ni treba nobenega posebnega dokaza.

Kako malo preudarno se je pri sestavljanju zakonskega osnutka postopalo, kaže posebno člen 40: Ako je eksproprisano zemljište opterečeno hipotekama ili realnim patronatom, neće se odšteta predati vlasniku, već će se položiti kod nadležnog suda, koji će po predlogu stranaka obaviti razdeobu.

Ako po namirenju agrarnih subjekata preostaje razpoloživog zemljišta, može se dozvoliti, da se naknada za razrešenje patronata dade u zemljištu.

S tem določilom se naprti sodiščem postopanje za odkup patronatov, ki ne spada v njihovo pristojnost in za katerega v Sloveniji in Dalmaciji tudi nimamo nobenih predpisov. Na-

⁷ Čl. 17 se glasi: Povrh užeg maksimuma prema čl. 16 ovog zakona (75 ha) ostavljaju se velikom posedniku dvorac, dvoriste, perivoj, neobrađivo zemljište u arondaciji užeg maksimuma, potrebni pašnjaci i manji kompleksi šuma za ogrev i gradju kao širi maksimum koji zajedno sa zemljištem užeg maksimuma ne sme premašiti površinu od 500 ha. — Izvzeta so od razlastitve po agrarnem zakonu gozdna zemljišča, ki v enem kompleksu presegajo 100 ha. Le-ta so pridržana ekspropiaciji po čl. 41 ustave.

stalo bo vprašanje, ali imajo javnopravna patronatna bremena prednost pred terjatvami zasebnih upnikov. Za rešitev tega vprašanja sodišča ne bi imela nobene podlage in bi upravičeno smatrala tako določbo za neizvedljivo.

V čl. 22. je rečeno: Velikim posedima državnim, oblasnim, gradskim, opštinskim, cerkvenim . . . mogu se ostaviti preko maksimuma površine, potrebne za javnopravne ustanove. Tu gre vendar le za priznanje, da je treba občekoristne ustanove ščititi in jih zavarovati pred razpadom. Javnopravne ustanove so pa tudi vse usvojene cerkve s svojimi instituti in z njimi zvezano imovino vred. Ali avtorji osnutka tega ne vedo ali samo nočejo vedeti? Gotovo bodo ta člen znale primerno izrabiti cerkve, ki brez izjeme vso svojo imovino za svoje svrhe potrebujejo!

Predvidena razlastitev cerkvenih posestev bi bila prosta konfiskacija ustanovne imovine do neznatnih ostankov. Te ustanove ne bi mogle svojim namenom več služiti, bile bi dejansko zatrte. Tega pa ustava ne dopušča. Zakonski osnutek o agrarni reformi predstavlja samo izvršilni zakon k čl. 43, ne pa k čl. 38, ker »zadužbin« niti ne omenja. Predmet ustanove se sme zamenjati samo z drugo gospodarsko dobrino enake vrednosti, ker bi bil drugače obstoj ustanove ogrožen. Enake gospodarske vrednosti pa od države samovoljno diktirana odškodnina odločno nima.

Zato je zakonski osnutek o agrarni reformi, kolikor se tiče cerkvenih posestev, naravnost protiustaven. V njem je treba izrecno naglasiti, da cerkvena posestva in posestva drugih občekoristnih ustanov pod ta zakon ne spadajo. Ako se to ne zgodi, bo z agrarno reformo pogažen čl. 38 odst. 2 naše ustave, prav tako bo pa pogažen tudi tretji odstavek čl. 12 ustave. To hočemo v naslednjem še posebej na kratko utemeljiti.

3. Cerkev kot samoupravna telesa.

Nositeljice samouprave so različne vrste jurističnih oseb javnega prava. Gre pred vsem za javnopravne korporacije,

pa tudi za javnopravne institute. Kjer je juristični osebi, korporaciji ali institutu, priznana pravica samouprave, tem gre ipso jure za osebnost javnega prava. Imamo torej juristične osebe javnega prava s pravico do samouprave in brez te pravice.

Čl. 12 ustave, odstavek tretji, zadnji stavek se glasi: Usvojene in priznane vere urejajo samostojno svoje notranje verske posle ter upravljajo svoje ustanove in fonde v mejah zakona.

S tem je v ustavi sami na najslovesnejši način priznan katoliški in pravoslavni cerkvi, — ki nas tukaj pred vsem zanima, naši zaključki pa veljajo itak za vse usvojene in priznane vere enako — značaj samoupravnih teles.

Iz tega dejstva bi sledilo, da cerkveni gozdovi niso zasebni gozdni kompleksi v smisu čl. 41, ki se razlašča po zakonu, ter da o njih ekspropriaciji ne more biti govora, ker so itak že lastnina samoupravnih teles. Dalje bi iz tega izhajalo, da Slobodan Jovanović nima prav, ako naglaša, da je vse odvisno od zakona, ker bi se cerkve in manastiri lahko šteli med javna telesa.

Zakaj je omenjeni avtor svojstvo naših cerkva kot samoupravnih teles prezrl? Očividno radi tega, ker novi položaj pravoslavne cerkve, ki je po ustavi nehala biti državna cerkev, še ni zakonito urejen. To pa ničesar ne spreminja na stvari, da je pravoslavna cerkev že na osnovi obstoječih predpisov izrazito samoupravno telo, saj ima poleg svojega prava še posebne uredbe »o centralizaciji upravne in sodne oblasti v patriaršiji« z dne 13. decembra 1920, dalje uredbo z dne 24. dec. 1920 o »organizaciji in pristojnosti arhijerejskega sabora in sinoda,« da drugih ne omenjamo; katoliška cerkev pa ima na vseh teritorijih naše države v svojem izklesanem novem zakoniku tak izrazit »samoupravni statut«, da njeno svojstvo kot samoupravno telo tudi tam ne more biti dvomljivo, kjer meje te samouprave niso po nobenih državnih zakonih določene.

Več kot verjetno je, da se bo skušalo ugovarjati, da so pod samoupravnimi telesi mišljene samo oblasti in srezi v smislu zakona o oblastni in sreski samoupravi z dne 21. marca 1922, Sl. N. št. 92 (U. l. 1922 št. 136), toda ta ugovor spričo jasnega besedila čl. 41, ki ne vsebuje nobene omejitve, ne bi

mogel biti učinkovit. Ako so pa cerkve samoupravna telesa, je ekspropriacija njih gozdov že po ustavi izključena.⁸

Ustavodajna skupščina je usvojila v čl. 12 glede razmerja med cerkvijo in državo načelo državne vrhovnosti nad verskimi družbami. Ta cerkvenopolitični sistem, ki se imenuje tudi sistem paritete ali ravnopravnosti vseh priznanih cerkva in verskih družb ali tudi sistem pravne države, se na zunaj kaže osobito v tem, da so cerkve in verske družbe sicer državi podrejene, da jim pa državna oblast zajamčuje določen obseg samouprave. Država izvaja napram različnim veram jus reformandi na ta način, da jih ali prizna ali ne, dalje jus inspiciendi et cavendi, t. j. pravico do nadzorstva in čuvanja nad pravilnim vršenjem cerkvene oblasti tudi v njenem samoupravnem delokrogu, n. pr. da so izrečene cerkvene kazni v skladu s predpisi cerkvenega prava, da ne kratijo imovinskih in državljskih pravic cerkvenih članov in njih osebnosti svobode, da se pri pridigah in drugih bogočastnih aktih ne vrše zlorabe v škodo državi in v korist strankarskim interesom, da se omeji svoboda dopisovanja z verskimi predstojniki v inozemstvu. Iz svoje nadzorstvene oblasti izvaja država tudi pravico, da sodeluje pri osnovanju novih in spremembah obstoječih cerkvenih okrožij, da predpisuje za cerkvene uslužbence potrebno izobrazbo in da prigovarja imenovanju kandidatov, ki nimajo v državnih zakonih predpisane kvalifikacije. Državna vrhovnost pa vključuje napram cerkvam in verskim družbam tudi jus advocatae, varstvo in zaščito, cerkveni uslužbenci uživajo stanovske predprave kakor državni činovniki, cerkve in druge verske družbe dobivajo od države prispevke v denarju in država skrbi za izvedbo njihovih ukrepov in odlokov, ki so v okviru priznane avtonomije zakonito donešeni (brachium saeculare za iztirjanje pristožbin, dajatev v prirodninah, verskih davkov in za izvršbo disciplinskih sodb). Država končno podpira in ščiti verski pouk v šolah in med vojaštvom, ona s svojim vplivom

⁸ Čl. 13. dovoljuje veleposestnikom prodajo gozdnih kompleksov, ki so za razlastitev po čl. 41 ustave določeni, samoupravnim telesom. Katera samoupravna telesa da so za nakup upravičena, ni razvidno.

in s svojimi zakoni vzdržuje verski mir, čuva nad dostojanstvom cerkve in skrbi za nedotakljivost verske imovine.⁹

Morda ni odveč, da smo nekaj tipičnih točk, ki nujno izhajajo iz čl. 12 ustave, posebej navedli, ker zakonski osnutek o agrarni reformi dopušča sodbo, da naši vladni krogi ne vodijo računa o tem, kak položaj gre ustavno našim cerkvam in kake smernice vsebuje omenjeni člen za bodočo zakonodajo. Vsak zakon mora biti s temi načeli v skladu in za zakonski osnutek o razlastitvi gozdnih kompleksov, ki še ni izdelan, je treba to dejstvo s posebnim poudarkom naglasiti.

Usvojitev vseh onih ver, ki so v kateremkoli delu naše države že pridobile zakonito priznanje skupno z določbo o njihovi samoupravi v mejah zakona pomeni, da gre vsem usvojenim cerkvam in verskim družbam značaj samoupravnih teles. Glede obsega samouprave ostanejo dotlej, da se donesejo za poedine veroizpovedi posebni zakoni, v veljavi dosedanji zakoniti predpisi. Znano je, da se bo za pravoslavno cerkev obseg avtonomije določil v okvirnem zakonu, ki je bil narodni skupščini že predložen, pozneje pa zopet umaknjen. Na podlagi tega zakona bi se bile podrobnosti določile v cerkveni ustavi o ustrojstvu in delokrogu cerkvenih in cerkvenosamoupravnih oblastev srbske patriaršije, ki bi jo izdelal v sporazumu z arhijerijskim saborom ministrski svet. Ta ustava bi stopila istočasno z zakonom o srbski pravoslavni cerkvi v moč.¹⁰

Glede katoliške cerkve je obstojala in menda še danes obstoja namera, da se meje avtonomije določijo v posebni konvenciji z rimsko stolico.

Vse to nam priča, da so si vladni krogi vendar le svesti, da cerkvam v istini gre ustavna pravica do samouprave in da cerkve to pravico tudi v izdatni meri izvajajo. Odkod potem nasprotno postopanje v praksi, ki se napoveduje po vrhu za

⁹ Prim. Sägmüller, K. R., 133 s, Kahl, K. R., 309 ss, Kušej, Cerkevno pravo², 63 s, Rieder H., Staat u. Kirche nach modernem Verfassungsrecht, 1928, 24 ss, 76 ss.

¹⁰ Prim. Kušej, l. c., 680. Ustavni statut srbske pravoslavne cerkve je bil po zadnjih poročilih naših novinar pravkar dogotovljen. Kdaj bo stopil v moč in v kakli obliki (kot zakon ali uredba), je odvisno od sporazuma med vlado in arhijerejskim saborom.

bodoče tudi glede cerkvenih gozdov? Ali je temu kriva nejasnost o pravnih pojmih ali pa obstoja po zadržanju Marjanovića res tendenca ravnati s cerkvami pri ekspropriacijah na francoski način? To bi bila velika pogreška, ker je bil sistem ločitve cerkve od države v naši ustavi odklonjen in mesto nje ga sprejet sistem paritete, ki pomeni priznanje obstoječih cerkva kot javnopравниh, privilegiranih verskih družb (korporacij).

Pravne posledice tega dejstva pa so sledeče: 1. Vsem cerkvenim institutom in občinam gre pravna osebnost na polju javnega in zasebnega prava. 2. Vse usvojene verske družbe imajo pravico do javnega bogoslužja. 3. Vse so priznane kot samoupravna telesa. 4. Vse smejo zahtevati *brachium saeculare* za doklade in pristojbine, ki so članom redno predpisane.

Samouprava cerkva je samo s pomočjo njihovih ustavnih organizmov mogoča. Njen način in njeno udejstvovanje sta pretežno urejena v cerkvenem pravu, ki dobi s tem na polju samouprave z državnim pravom enako sankcijo. Stališče države napram celoti se izraža na zunaj vedno v postopanju napram poedinim cerkvenim institucijam. Zato ne more biti nobenega dvoma, da so deležni privilegijev, ki jih ustava nudi celoti, njeni poedini organizmi, beneficiji, samostani, zavodi itd. Ako je cerkev kot samoupravno telo pred konfiskacijo gozdnih kompleksov zaščiten, se nanaša ta zaščita nujno na njene pravne osebe, ki so lastniki dotičnih nepremičnin.

Tako ob sklepu lahko podamo sledeče zaključke naših izvajanj:

1. Razlastitev v smislu čl. 37 drugi odstavek in čl. 42 zadene tudi cerkveno imovino. Ker je pa cerkvena imovina ustanovna imovina in ker so občekoristne ustanove po čl. 38 drugi odstavek ustavno priznane, mora v primeru razlastitve po čl. 42 odškodnino cerkvi dati država.

2. Čl. 43, ki načelno ureja razlastitev v socialne svrhe, se nanaša samo na kapitalistično veleposest, ne pa na občekoristne ustanove. Ker so cerkvena posestva ustanove z občekoristnim namenom, se morajo iz agrarne reforme izločiti.

3. Po čl. 41 so cerkveni gozdni kompleksi kot last samoupravnih teles od razlastitve ustavno izvzeti.